

מקי סכינאי ושיילוק

ברטולד ברכט, ויליאם שייקספיר והנריק איבסן כמורים לאתיקה? כן, בהחלט. כמה וכמה מן היצירות הספרותיות הגדולות ביותר של כל הזמנים מאפשרות התמודדות עם דילמות אתיות אקטואליות להפליא < יעקב קורי

עד לעייפה, לוקח סיכונים לא סבירים ולוה משיילוק היהודי כסף, כשהוא מוכן לתת מגופו ליטרת בשר אם לא יחזיר את החוב. המקרה מעורר דמיון מפתיע לדילמות האתיות של המשבר הפיננסי, כאשר חברות נקלעו למצוקת אשראי בגלל מחסור במזר מנים ומינוף מוגזם, והיו זקוקות לקבלת הלוואות בתנאים קשים במיוחד שאיימו על עצם קיומן. שיילוק אינו מתנהג בהתאם לעיקרון מיקסום הרווח ומוותר על החזר של סכום כפול מההלוואה שלא נפרעה במועדה. הוא רוצה לנקום באנטוניו המעליב אותו ובז ליהדותו.

לאן נעלמו האגדות של הכלכלה הרציונלית המונעת על ידי האינטרסים הכלכליים, היד הנעלמה שלא שמעה אפילו על רגשות נקם, שנאה, אהבה או רחמים? אנטוניו מונע על ידי שנאתו לשיילוק ואהבתו לבסניו שבעבורו הוא לוקח את ההלוואה, ושיילוק מונע על ידי שנאה ונקמה ובוודאי שלא על ידי ההיגיון. במצב זה, הסטודנטים נחשפים לדילמות האתיות של גיבורי של המחזה ושל הדוכס מוונציה שצריך לפסוק ביניהם.

בשיעור אחר הם עוברים לדילמות האתיות של "אויב העם" של איבסן. איבסן חשף אחד לאחד את כל החולאים של החברה הנורבגית והציג אותם בלי כחל וסרק במחזותיו, ועל כך שנאו אותו בני ארצו. אך בזכות איבסן וחלוצים חברתיים כמותו, נורבגיה הפכה להיות המדינה האתית ביותר בעולם, יחד עם אחיותיה שבדיה, דנמרק ופינלנד (איסלנד יצאה לתרבות רעה לאחרונה...).

ד"ר תומס שטוקמן, רופא העיירה, יוזם הקמת מעיינות מרפא בעירו בסיועו של אחיו פטר, ראש העיר. תומס מגלה שהטובלים במעיינות נעשים חולים ושולח דגימות של המים המוכיחות, כי המים מזוהמים ולכן צריך להשקיע הון רב בתיקון הליקויים.

לוקח מתוך המערכה הראשונה, הבלדה של מקי סכינאי: למקי יש סכין אותה אין איש רואה וכפפותיו צחורות כשלג, למרות שידיו מגואלות בדם. כך גם לא ניתן לראות בשקיפות את הסכינים/סיכונים, המכשולים בפני עיוור והפחים הטמונים במכשירים הפיננסיים המתוחכמים. העיקרון המנחה הוא חוסר שקיפות, בעוד מטרתו של TI היא להגיע לשקיפות מירבית.

במערכה השנייה טוען מקי, כי קודם באה הזלילה ורק אחר כך המוסר. זלילה במובן של גרגרנות, תאוות בצע, משכורות של מיליונים במקביל לפיטורי ייעול של רבבות, מיקסום הרווח על החשבון המדינה, הלקוחות והסביבה, באופן שלא מותיר מקום למוסר ולא-תיקה. לדעתי יש לחתור להשגת רווחיות נאותה (אכילה) במקביל לאתיקה ולא לפניה.

לבסוף ציטטתי את דבריו של מקי בסוף המערכה השלישית, כאשר הוא נחלץ מהגרדום בזכות קרבתו לשלטונות ולמרות פשעיו מקבל פנסיה של 10,000 ליש"ט ואת טירת מרמל. מקי שר "נחלצתי, נחלצתי!" ובימינו היה בוודאי שר "חולצתי, חולצתי!" כפי שעלזו ראשי החברות שחולצו מהמהשבר תוך ספיגת הפסדי הטריילונים על ידי המדינות ומשלמי המיסים, ומיד אחר כך מיהרו ליטול בונוסים והטבות של מיליונים מתוך כספי החילוץ.

תוכנית לימודים אופיינית כוללת את "הסוחר מוונציה" של שקספיר. כל מי שמכיר את היצירה מזהה אותה עם אנטישמיות, אך המחזה במהותו עוסק בדילמות של אתיקה עסקית. אנו עוסקים בסוחר אנטוניו ובבנקאי שיילוק.

אנטוניו לא זהיר במיוחד ומשקיע את כל הונו באוניותיו, מבלי שיוותרו בידיו רזרבות מזומנים והון חוזר. בקיצור, הוא ממונף

יימות דרכים רבות להוראת האתיקה בעסקים, כולן טובות ולגיטימיות. ניתן להתעמק בכתבי אריסטו, קאנט, מקיבל והתועל-תנים, אדם סמית ומילטון פרידמן. אחרים מלמדים באמצעות אירועים שהפכו לנחלת הכלל, והמהדרין אף כותבים על מקרים שהם חקרו או חוו על בשרם. ואולם, אין כמעט אף מרצה המקדיש את עיקר תוכנית הלימודים שלו, היכולה להגיע עד 60 שעות, להוראת האתיקה באמצעות מחזות, רומנים וסרטים. על מנת לבדוק מהי הדרך היעילה ביותר, צריך לוודא באיזו דרך רוצים להגיע לתודעה האתית של המאזינים. קודם לכן, יש לבדוק מהי מטרת הקורס – קבלת ציון, הקניית ידע או הקניית ערכים וחינוך. האם ניתן לחנך סטודנטים בני 30 או אנשי עסקים בני 50? האם אנו רוצים להפוך את הלומדים לאנשים אתיים יותר, או מסתפקים בכך שהם יידעו לזהות בעתיד דילמה אתית?

על סמך ניסיון רב אני יכול לומר בבטחה, כי המאזינים יודעים בסוף הקורס לזהות דילמה אתית. אם הם הפכו לאתיים יותר – זאת יש לבדוק במחקר אקדמי.

לאחרונה הוזמנתי להרצות בברלין בפני ההנהלה הבכירה של Transparency International, ארגון האתיקה הגדול ביותר בעולם. מכיוון שלילה קודם לכן ראיתי את "אופרה בגרוש" של ברטולט ברכט, החלטתי למקד את הרצאתי סביב שלושה מוטיבים מתוך המחזה. "אופרה בגרוש" אהוב עלי במיוחד, כי הוא מתאר בצורה הקולעת ביותר את הקשר בין הון, שלטון ופשע, ושילבתי אותו בתוכנית הלימודים שלי, בתזה לדוקטורט בספרות.

המוטיב הראשון אותו הצגתי ב-TI

ד"ר יעקב קורי, אוניברסיטת חיפה

הפועלים" של יהושע סובול. אם יתמזל מזלנו, הם ייזכרו במיוחד בג'ורג' ביילי, גיבור הסרט "אלו חיים נפלאים", בנקאי המשכתנאות האתי והדלפון (אך הכי "עשיר" בעיירה...) שנתן הלוואות זולות לדלת העם (הסאב פרייס), תוך לקיחת מרווחי מינימום ושמירת ההלוואות והסיכון, בלי איגוח ומתוך שליחות חברתית. אם כך יהיה, הסטודנטים ואנשי העסקים יחשבו פעמיים ברגע האמת, ואם כך ינהגו – דיינו. ●

האתיקה העסקית. סביר להניח שלא כל אנשי העסקים יהפכו לאתיים בעקבות המחזות, ויותר נכון להניח שרובם לא ישנו את נטיותיהם הלא אתיות או את אדישותם. אך עם היתקלם בעתיד בדילמה אתית, יעורר הדבר הקשרים והם ייזכרו במקי סכינאי, שיילוק, ג'ו קלר מ"כולם היו בני", תומס שטוקמן, ג'פרי ווינגד שחשף את החדרת החומרים הממכרים לסיגריות, גורדון גקו מוול סטריט, ארין ברקר ביץ, ובגיבורי המחזה החברתי "גיבור מעמד

אך גבירי העיירה (אילי ההון) השותפים במעיינות אינם מוכנים לשאת בנטל, על פי כלל הזהב של הפרטת הרווח והלאמת הסיכון שהתגלה ביתר שאת במשבר האחרון. האזרחים הפשוטים, שאינם מבינים בכלכלה, לא מוכנים לשאת בנטל המיסים הנדרש לתיקון הליקויים. יחד עם גבירי העיירה הם מכריזים על תומס כאויב העם, כי הוא מתריע בשער, מאיים על השגשוג הכלכלי של העיר, ויברחי את התיירים אם יתאפשר לו להשמיע את דברו. ההמון סותם את פיו של תומס, זורק אבנים על ביתו, מפטר אותו ואת בתו ממקום עבודתם, והדברים מגיעים לידי כך שבניו הקטנים סופגים מכות בבית הספר מחבריהם.

בכל דף של המחזה אנו נתקלים בדילמה אתית, המגיעות לשיאן כאשר מתברר שהחותן של תומס, בעל מפעל העור המזהם את מי המעינות, רכש את המניות של המעינות שהדרדרו בעקבות השמועות על הזיהום, ומציע אותן לתומס על מנת שירד מטעונו על הזיהום. תומס יכול להתעשר אם יוותר על עקרונותיו, אך מחליט לדבוק באתיקה על חשבון רווחתו, עושרו ומשפחתו.

אנו מכירים אילי הון ובנקי השקעות שהרוויחו במשבר האחרון הון עתק, כאשר קנו בשורט ניירות ערך שידעו שיהיו בקרוב חסרי ערך, בעוד הם מיעצים ללקוחותיהם לרכוש את ניירות הערך במחיר המופקע. בסרטים, הרומנים והמחזות הללו אנו מוצאים הקבלות למציאות של ימינו. באמצעות ההאנשה, השוואת הדמויות עם הדילמות האתיות והדינמיקה הקבוצתית, נפרצת הדרך לליבותיהם ורגשותיהם של הסטודנטים, שהתגלתה כנתיב יעיל ביותר להוראת

